

ЛЮДИНОЗНАВЧІ СТУДІЇ
Серія «Педагогіка», 7/39 (2018), 40–49

HUMAN STUDIES
Series of «Pedagogy», 7/39 (2018), 40–49

УДК 37(091)(477)(092):373.5.014.3

БОДАК Леся – викладач Національного університету харчових технологій,
вул. Бортнянського, 30/32, Львів, 79039, Україна (bodak_1515@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6198-8425>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/E-7533-2018>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2313-2094.7/39.140943>

Бібліографічний опис статті: Бодак, Л. (2018). Концептуальні засади реформування середньої школи у педагогічній спадщині О. Макарушки (1867–1931). *Людинознавчі студії: зб. наук. праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія «Педагогіка», 7/39, 40–49.* doi: 10.24919/2313-2094.7/39.140943.

Історія статті

Одержано: 16 березня 2018

Подано до редакції: 10 липня 2018

Прорецензовано: 25 квітень 2018

Доступ он-лайн: 12 вересня 2018

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ О. МАКАРУШКИ (1867–1931)

Анотація. У статті висвітлено педагогічні погляди О. Макарушки на зміст реформ середньої школи. З'ясовано, що середня школа має бути загальноосвітньою, гармонійно розвивати духовні та тілесні потреби молоді. На основі узагальнення стверджується, що педагог наполягав на поверненні гімназії характеру і значення школи, яка має на меті підготувати учнів до навчання в університеті та інших типах закладів вищої освіти. Реформована середня школа має враховувати гендерні особливості. Розкрито методичні рекомендації щодо вивчення української мови та літератури, залучення батьків до вивчення літературних творів, читання книг. Аргументовано, що вчитель рідної мови має плекати народні і загальнолюдські ідеали.

Ключові слова: середня школа, гімназія, реформа, навчання, українська мова, література, О. Макарушка.

Постановка проблеми. Тисячолітня історія людства підтверджує той факт, що освіта є підвалиною добробуту і фактичною умовою сві-

тового розвитку. Реформа школи упродовж віків турбувала людство і сьогодні є актуальною. Реформа української школи обговорюється на різних рівнях. Освітні програми української середньої школи визначають зміст освітнього процесу, орієнтуються на виховання майбутнього громадянина Української держави, на формування предметних компетенцій. Значну увагу приділено підготовці і перепідготовці вчителів. Відповідно до Концепції «Нова українська школа» затверджено типові освітні програми організації і проведення підвищення кваліфікації вчителів.

У цьому контексті цінним є історичний досвід реформування української середньої школи у першій третині ХХ ст. Означеній проблемі чимало публікацій присвятив О. Макарушка – український педагог, учений, громадський і культурно-освітній діяч, публіцист. Самовідданий, невтомний трудівник, скромна, вимоглива людина, видатний громадянин і патріот України – так характеризували його соратники. Як педагог із багаторічним досвідом, О. Макарушка у низці статей («До реформи середньої школи», «Перебудова середньої школи», «Потреби хвили», «В справі гімназій «Рідної Школи» та ін.), виступах перед громадськістю порушує питання про майбутнє молодого покоління, багато працює та досліджує становлення і розвиток українського шкільництва. Він виступає за чітке розмежування функцій середніх шкіл, середніх фахових шкіл, гімназій та університетів.

Аналіз останніх досліджень. Становлення та розвиток українського шкільництва у ХХ ст. присвячено праці І. Бега, В. Бондара, Т. Завгородньої, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, Б. Ступарика та ін. Громадсько-освітню та педагогічну діяльність І. Филипчика розкриває Г. Савчин; А. Лотоцького – Н. Дудник; Г. Врецьони – Х. Косило. Ідею національної школи у творчому доробку І. Франка – Р. Вишнівський, ідеї гуманізму – Ж. Гушак. Однак педагогічна діяльність О. Макарушки упродовж десятиліть не досліджувалася, невідома широкому загалу вчителів. Його науково-педагогічна діяльність ще недостатньо вивчена. Його погляди на навчання та виховання підростаючого покоління, реформу українського шкільництва в Галичині викликають зацікавлення у сучасників. В історико-педагогічній науці ця проблема не знайшла належного висвітлення.

Мета статті – висвітлити концептуальні засади реформування середньої школи у педагогічній спадщині Остапа Макарушки (1867–1931).

Виклад основного матеріалу. Народна освіта є одним із головних факторів людського поступу. Реформа середньої школи знайшла обґрунтування у статі «Перебудова середньої школи», де педагог ставить питання: «Яка ціль середньої школи?». Її мета полягає у піднесенні рівня знань молоді, розширенні її світогляду, підготовці до студій у вищих закладах, формуванні і кристалізації характеру, вихованні кваліфі-

кованих кадрів для різних сфер суспільного життя. Середня школа повинна давати необхідні знання, які потрібні кожній майбутній інтелігентній людині, виховувати у поневоленій нації інтелігенцію, готову до практично-реального заняття, ремесла, торгівлі, рільництва (Макарушка, 1927d, Ч. 2–3, с. 21). У середній школі дитина навчається упродовж восьми років. За цей період школа повинна сформувати «душу дитини», проте на початку ХХ ст. вона цього зробити не могла.

Зазначимо, що у першій половині ХХ ст. в освітній сфері Галичини постала низка проблема, а саме утворення нижчих фахових гімназій, збільшення чисельності учнів, організація та впровадження при читальнях освіти для дорослих, дотримування рівного доступу усіх верств населення до навчання грамоти, підготовка молоді до вступу до університетів. Ці завдання вимагали планової роботи над підготовкою та виданням підручників, методичних рекомендацій, інструкцій. Але найголосніше – перебудова гімназії. Теперішню гімназію вважають прямо анахронізмом, непотребом, установою, незв'язаною з потребами тогочасного життя. Усе це впливає із того, що у довоєнній державі гімназія була такою шкільною установою, яка мала виховувати для держави майбутніх службовців. Науковий і виховний матеріал для гімназії був так продуманий, щоб молоді люди отримали потрібну формальну і матеріальну освіту, формував у їх душі загальнолюдські й громадянські цінності. Таке виховання і освіта відбулися переважно теоретично: наука релігії і відповідно укладений план для навчання історії та добір творів класичної і нової лектури впливав на вищевикладене формування підростаючого покоління (Макарушка, 1927e, с. 2).

Аналізуючи діяльність гімназій, педагог відзначає, що їм треба повернути характер і значення школи, яка має на меті підготувати учнів до навчання в університеті та інших типах закладів вищої освіти, щоб у такий спосіб забезпечити громадськості зростання фахівців у різних царинах сучасної науки, а відтак здібних лікарів, адвокатів, священиків, інженерів, учителів тощо (Макарушка, 1927d, Ч. 2–3, с. 19).

Закликаючи вчительську спільноту до широкої дискусії навколо питань розвитку шкільництва, О. Макарушка робить висновки «Реформа має узагальнити духовні й життєві потреби нашої нації, витворити свідомі характери зі знанням загальнолюдської культури та витворити людей здібних заповнити всі ділянки нашого громадського життя» (Макарушка, 1927d, Ч. 2–3, с. 21).

Маючи багаторічний практичний досвід викладання, О. Макарушка розмірковує, що середня школа має бути загальноосвітньою, гармонійно розвивати духовні та тілесні потреби молоді, готувати її до життя. Школа зобов'язана одним дітям дати точні науки, іншим – гуманітарні. На його переконання, є діти, які не мають здібностей і задатків до вивчення

природничо-математичних наук. Гуманітарні дисципліни розвивають духовні потреби дітей такою мірою, як це можуть зробити гуманітарні науки. Є реальні школи, в яких викладаються предмети, які мають інформативний характер, подають головні відомості, однак не спонукають до роздумів, міркування, трактування значень понять та ідей, представлених у творах класичних авторів, не навчають дітей долати труднощі (Макарушка, 1930, Ч. 3–4, с. 12).

При реформуванні середньої школи О. Макарушка зазначав, що варто звертати увагу на прогрес науки та розвиток техніки, адже школа має бути наближена до навколишнього життя. Реальні школи та гімназії були би цілком рівноправними і формували у випускниках прагнення продовжити навчання у різних типах закладів вищої освіти. Не має потреби, на думку педагога, доводити потребу та переваги реальної школи для молоді взагалі, а зокрема для української. Значний розвиток у галузі науки і хімії, винаходи у галузі сухопутного, водного і повітряного транспорту, заміна людської праці силою води, пари, електрики – це досягнення реальних наук. Адже українська земля багата природними скарбами нафти, солі, вугілля, торфу і різних металів, славними ріками та морем, потоками, завдяки яким можна електризувати усю Східну Галичину, тільки треба дуже пильно дбати і плекати реальні науки (Макарушка, 1930).

О. Макарушка виокремлює чинники, які спричиняють байдужість української молоді:

- 1) втрата історичних перспектив;
- 2) відсутність національної гордості через відсутності таких історичних пам'яток, які б достатньо впливали на уяву молоді;
- 3) недостатність родинних традицій, пам'яток, а наслідком того недостатня пошана навіть до найближчих попередників і сучасних діячів;
- 4) непомірковане, часто безпощадне осуджування і критика діяльності дорослих перед молоддю;
- 5) боротьба багатьох учнів за насушний хліб «витворює» у не одного високе розуміння своєї моральної цінності (Макарушка, 1925b, с. 12).

Реформована середня школа має враховувати гендерні особливості. Навчальний план повинен бути складений так, щоб підготувати дівчат до сімейного життя (бути жінкою, бути мамою, бути господинею), до навчання у вищій школі (Макарушка, 1923). Кожна школа обов'язково має підготувати підростаюче покоління для діяльності у майбутньому.

Уболіваючи за способи поширення та поглиблення освіти серед українських дітей, педагог важливого значення надає викладанню української мови та літератури. О. Макарушка дає методичні та дидактичні рекомендації щодо навчання рідної мови, адже рідна мова – це все цінніше що видав дух народу, перед вчителями стоїть завдання – за-

цікавити дітей українською літературою. Учні добре розуміють правдивість чи фальшивість слів вчителя, і тільки той наставник збудить інтерес, хто є живим прикладом поклоніння українській літературі, а молодь завжди тягнеться до живого. «Учитель рідної мови повинен будити думку, почування та уяву дитини, впливати на її волю, різьбити живу статую, творити духовне нутро одиниці, що має колись промінювати й виконувати інтелектуальний і моральний вплив на сотні істот» («Хроніка», 1925, с. 77).

О. Макарушка рекомендував учителям української мови дотримуватися таких дидактичних засад:

- вправи повинні опиратися на попередні лекції;
- кожна тема має розвивати самостійність;
- вибір вправ повинен бути зрозумілим відповідно до віку учнів;
- при обранні теми для написання розгорнутих письмових робіт звернути увагу на продовження думок;
- у жодному разі не варто використовувати прислів'я, наприклад «З ким пристанеш, таким станеш? – це правда, щира правда, але що ж далі?» (Макарушка, 1925а, с. 58).

На переконання О. Макарушки, якщо вчитель бачить, що сам не мав би достатньо матеріалу для висвітлення теми, не повинен задавати на опрацювання учням. Сподіватися на те, що учні дадуть собі ради, – не педагогічно, «це моральна провина», бо так примушується учнів до банальності, де переливаються з пустого в порожнє (Макарушка, 1925а, с. 59).

Чистота вимовляння виразів у дітей залежить від багатьох чинників, а саме: вчителів варто бути готовим до того, що дитина не все одразу буде добре вимовляти, налаштуватися на толерантному ставленні до учня, вселяти оптимізм. При вивченні мови спершу слід звернути увагу на розвиток слухової уваги дитини, схильності до розрізнення близьких за звуковим значенням слів. Вправи виразного вимовляння варто проводити систематично. Плекання мови повинно відповідати фізіологічним вимогам. Дитина стає здатною до говоріння, але її органи мовлення розвиваються поступово, спершу вміє говорити тільки деякі звуки виразно, а деякі не вимовляє цілком (Макарушка, 1922, с. 52).

Маючи багаторічний досвід викладання української мови, О. Макарушка рекомендує вчителям: «Щоби діти навчилися вірно і виразно вимовляти кожний звук, повинні старші люди вимовляти кожне слово правильно. Не треба проте наслідувати пещеного і здрібнілого способу говоріння дітей, бо таким чином сповільнюємо, а то скриваємо у неї природний розвиток органів мови» (Макарушка, 1922, с. 57). Звідси походить шепелявість, зливання кількох слів в одне або взагалі невиразне говоріння. Саме у школі учитель повинен сам дуже виразно і в міру

голосно та спокійно говорити й читати, щоб власним способом вимовляння давати дітям взірєць до наслідування.

Педагог був добре обізнаний у тонких психологічних характеристиках молодого покоління, з факторами свідомого та підсвідомого впливу. Він ніколи не дооцінював студентство, не сумнівався у його здатності зорієнтуватися у складних тогочасних реаліях. Педагог вірив у рідне слово, яке часто означає цілу історичну епоху, характеризує притаманні українському народу культурні, звичаєві та інші цінності. А значення рідної мови стане ще «пластичніше», коли з'ясуємо, що ця мова може стати предметом особливого замилювання молоді. Молодь любить її спершу несвідомо, з часом усвідомлює собі її вартість, а в старших класах здає собі справу з того, що рідна мова й письменство нерозривно пов'язують її з сучасністю і минушиною народу, дозволяють їй бути присутньою у світі думок, почувань і змагань цілих поколінь, дізнаватися найвищих зворушень, приставати з вибраними духами. Учитель рідної мови має плекати народні і загальнолюдські ідеали (Макарушка, 1925a, с. 59).

Як невтомний дослідник та знавець української мови, О. Макарушка описує вплив іншомовних слів, наголошуючи, що мова змінюється, проте від цього вона не втрачає значущості. Мова є живим організмом, бо живе в устах людей. І так само, як усе живе зазнає змін (Макарушка, 1925d, с. 37).

Аналізуючи походження іншомовних слів в українській мові, О. Макарушка дійшов висновку: літературні слова слов'ян, а з ними й українські, присвоїли собі вплив західноєвропейських мов, опертих на латинській і грецькій мові, складні і чужі поняття в українській мові від своїх близьких і дальших сусідів (Макарушка, 1925d, с. 37).

На основі багаторічних досліджень О. Макарушка приходить до висновку про спільні корені української мови із праслов'янською. Проте слід зауважити, що праслов'янський вплив домінував над західноєвропейським, що підтверджує схожа лексична, граматична, звукова будова слова. Філологічна ретроспектива подає нам цілком певну можливість стверджувати, що для праслов'янської мови був характерний дуже сильний вплив, а можливість творити від наявних слів щораз нові різні наростки видавалася справді необмежена (Макарушка, 1925c, с. 7).

Особливу увагу у наукових розвідках О. Макарушка присвячує українській літературі. Українське письменництво наскрізь пронизано духом народу, його глибокими традиціями: степами, вкритими могилами, широким та ревучим Дніпром з Великим Лугом і Хортицею, місячними теплими ночами. О. Макарушка докладно зупиняється і перелічує твори української літератури, які варто вносити до програм навчального курсу: ґрунтовно читати твори М. Коцюбинського, Б. Лепкого, Лесі Українки, О. Кобилянської й новіших письменників, бо у цих творах

можемо знайти багато цінностей. Теми письмових вправ повинні спонукати учня до формування самостійності та творчості. Учитель повинен передовсім звертати увагу на зміст, а потім – на форму («Хроніка», 1925, с. 77).

Учителі, шкільна бібліотека повинні складати списки рекомендованої для читання літератури. О. Макарушка рекомендує залучати родичів та розповідати їм про особливості вивчення літературних творів, давати рекомендації: що читати, які книги купувати дітям на Миколая та Різдво. У світовій літературі є твори, які будуть цінними перлами для лектури молоді (Макарушка, 1922, с. 122). На сторінках журналу «Українська школа» педагог подає список літератури, яку варто читати молоді.

Діти повинні не тільки читати, а й переказувати, аналізувати, робити висновки. Їх треба призвичаїти читати книжки вдома повільно, уважно. Тому учитель може запропонувати дітям коротко переказати зміст прочитаної книжки, розказати про важливу подію, висловити власну думку про неї (Макарушка, 1922, с. 122). Література вчить логічно мислити, вміти читати між рядками, сприймати описані події, закладає у свідомість ціннісні орієнтири, розвиває смак, впливає на життєвий вибір. Саме художні твори спонукають молодь до життєвого аналізу, окреслюють історичні паралелі, аналізують складні символи, змушують сприймати навколишню реальність не буквально чи просто. Як наслідок, викладання літератури повинно сформувати вміння спостерігати, помічати головне, а згодом робити висновки, вільно та природно висловлювати власні думки. О. Макарушка впевнений, що, окрім доброї лектури, благородний вплив на молодь мають відповідні театральні вистави. Батьки самі повинні прийняти рішення, коли з дитиною можна перший раз піти до театру, беручи до уваги її розумовий розвиток і вдачу.

Висновки. О. Макарушка належить до національно-свідомої української інтелігенції, яка вболівала за розвиток та організацію українського шкільництва. Його ідеї щодо реформи школи мають чітко окреслену мету: виховувати молодь, здатну до творчої та самостійної праці, яка має активну позицію у громадсько-політичному житті. Середня школа повинна давати необхідні знання, сприяти піднесенню рівня знань молоді, розширенню її світогляду, підготовці до навчання у закладах вищої освіти, формуванні і кристалізації характеру, вихованні кваліфікованих кадрів для різних сфер суспільного життя. О. Макарушка наполягав на тому, щоб повернути гімназії характер і значення школи, яка має на меті підготувати учнів до навчання в університеті та інших типах закладів вищої освіти. Середня школа має бути загальноосвітньою, гармонійно розвивати духовні та тілесні потреби молоді. Реформована середня школа має враховувати гендерні особливості. Навчальний план слід скласти так, щоб підготувати дівчат до сімейного життя, до навча-

ння у вищій школі. Вагомим чинником школи є вчителі, які власною буденною, часто тихою та безупинною працею, без усякої декларативності працюють на педагогічній ниві. Уболіваючи за способи поширення та поглиблення освіти серед українських дітей, О. Макарушка важливого значення надавав викладанню української мови та літератури.

Подальших наукових студій потребують педагогічні ідеї О. Макарушки щодо змісту освіти та його вплив на формування підростаючого покоління, дидактичних засади освітнього процесу у середній школі.

Література

- Макарушка, О.** (1927a). В справі гімназій «Рідної Школи». *Рідна школа*, 1 (4), 8–9.
- Макарушка, О.** (1927b). До реформи навчання української мови й письменства в гімназіях. *Рідна школа*, 1 (4), 7–8.
- Макарушка, О.** (1930). До реформи середньої школи. *Українська школа*, 2, 6–16; 3–4, 12–17.
- Макарушка, О.** (1925a). З товариства «Учительська громада». *Українська школа*, 2 (1), 55–64.
- Макарушка, О.** (1925b). Індивідуалізування в навчанні. *Українська школа*, 1 (32), 3–14.
- Макарушка, О.** (1927c). Найстарший устав української школи. *Рідна школа*, 1 (2), 3–4.
- Макарушка, О.** (1922). *Наука виховання: підручник для шкіл і родин*. Львів: Друк. Наукового Товариства ім. Шевченка, 155 с.
- Макарушка, О.** (1927d). Перебудова середньої школи. *Українська школа*, 13 (2–3), 15–28; 13 (4), 3–14.
- Макарушка, О.** (1927e). Потреби хвилі. *Українська школа*, 13 (1), 1–2.
- Макарушка, О.** (1925c). Праслов'янська мова. *Поступ*, 5 (3–4), 6–7.
- Макарушка, О.** (1923, Січень 26; 27). Середня освіта дівчат. *Громадський вісник*, 19, 2–4; 20, 4–5.
- Макарушка, О.** (1925d). Чужі слова в українській мові. *Поступ*, 5 (3–4), 37–41.
- Хроніка: З товариства «Учительська громада». (1925). *Українська школа*, 2 (4–6), 76–80.

References

- Makarushka, O.** (1927a). V spravi himnazii «Ridnoi Shkoly» [In the case of grammar-school «Native School»]. *Ridna shkola – Native school*, 1 (4), 8–9 [in Ukrainian].
- Makarushka, O.** (1927b). Do reformy navchannia ukrainskoi movy u pysmenstva v gimnaziiah [To reform of teaching Ukrainian language and writing in grammar-school]. *Ridna shkola – Native school*, 1 (4), 7–8 [in Ukrainian].
- Makarushka, O.** (1930). Do reformy serednoi shkoly [To reform of secondary school]. *Ukrainska shkola – Ukrainian school*, 2, 6–16; 3–4, 12–17 [in Ukrainian].
- Makarushka, O.** (1925a). Z tovarystva «Uchytelska hromada» [From the Society «Teachers' Community»]. *Ukrainska shkola – Ukrainian school*, 2 (1), 55–64 [in Ukrainian].

- Makarushka, O.** (1925b). Indyvidualizuvannia v navchanni [Individualization in learning]. *Ukrainska shkola – Ukrainian school*, 1 (32), 3–14 [in Ukrainian].
- Makarushka, O.** (1927c). Naistarshyi ustav ukrainskoi shkoly [The oldest statute of the Ukrainian school]. *Ridna shkola – Native school*, 1 (2), 3–4 [in Ukrainian].
- Makarushka, O.** (1922). *Nauka vykhovannia: pidruchnyk dlia shkil i rodyn [Science of education: a textbook for schools and families]*. Lviv: Druk. Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka [in Ukrainian].
- Makarushka, O.** (1927d). Perebudova serednoi shkoly [Rebuilding of secondary school]. *Ukrainska shkola – Ukrainian school*, 13 (2–3), 15–28; 13 (4), 3–14 [in Ukrainian].
- Makarushka, O.** (1927e). Potreby khvyli [The needs of the wave]. *Ukrainska shkola – Ukrainian school*, 13 (1), 1–2 [in Ukrainian].
- Makarushka, O.** (1925c). Praslovianska mova [Slavic language]. *Postup – Progress*, 5 (3–4), 6–7 [in Ukrainian].
- Makarushka, O.** (1923, January 26; 27). Serednia osvita divchat [Secondary education for girls]. *Hromadskiy vistnyk – Public messenger*, 19, 2–4; 20, 4–5 [in Ukrainian].
- Makarushka, O.** (1925d). Chuzhi slova v ukrainski movi [Foreign words in the Ukrainian language]. *Postup – Progress*, 5 (3–4), 37–41 [in Ukrainian].
- Khronika: Z tovarystva «Uchytelska hromada» [Chronicle: From the Society «Teachers' Community»]. (1925). *Ukrainska shkola – Ukrainian school*, 2 (4–6), 76–80 [in Ukrainian].

BODAK Lesia – lecturer, National University of Food Technologies, Bortnianskyi str., 30/32, Lviv, 79039, Ukraine (bodak.1515@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6198-8425>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/E-7533-2018>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2313-2094.7/39.140943>

To cite this article: Bodak, L. (2018). Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly u pedahohichnii spadshchyni O. Makarushky (1867–1931) [Conceptual principles of the reformation of the secondary school of the O. Makarushka's pedagogical heritage (1867–1931)]. *Liudynoznavchi studii. Seriiia «Pedahohika» – Human Studies. Series of «Pedagogy»*, 7/39, 40–49. doi: 10.24919/2313-2094.7/39.140943 [in Ukrainian].

Article history

Received: 16 March 2018

Accepted: 10 July 2018

Received in revised form: 25 April 2018

Available online: 12 September 2018

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF THE REFORMATION OF THE SECONDARY SCHOOL OF THE O. MAKARUSHKA'S PEDAGOGICAL HERITAGE (1867–1931)

Abstract. The article highlights the pedagogical views of O. Makarushka on the content of secondary school reforms. His activities on the development and organization of Ukrainian schooling are disclosed. It has been found

out that the secondary school should be comprehensive, harmoniously develop the spiritual and bodily needs of youth promoting the increase of youth knowledge, expansion of its outlook, preparation for training in higher education institutions, formation and career of character, training of skilled personnel for various spheres public life. The curriculum should be designed to prepare the girl for family life, before studying at a high school. The secondary school should provide the necessary knowledge, which is needed for every future intelligent person, to educate intellectuals in the captivity of the nation, ready for practical classes, crafts, trade, and husbandry. Teachers become a significant factor in the secondary school; their activities are aimed at conducting reforms and preparing young people for life.

On the basis of the generalization, it is stated that O. Makarushka insisted on returning the grammar-school the character and significance of the school, which aims to prepare students for university studies and other types of institutions of higher education. The scientific and educational material for the grammar-school was so thought-out that young people would receive the necessary formal and material education, forming common human and civil values in their souls.

Methodical recommendations for the study of the Ukrainian language and literature, involvement of parents in the study of literary works, reading of books are revealed. Reformed secondary school should take into account gender peculiarities. Children should not just read, but retell, analyze, do conclusions. Children should be encouraged to read books at home slowly and carefully. Therefore, the teacher can offer the children a brief retelling of the contents of the read book, tell about an important event and express their own opinion about it. It is argued that the teacher of native language should nurture folk and universal ideals. Study of literature should form the ability to observe, notice the main thing, and then do conclusions, freely and naturally express their own thoughts.

Keywords: secondary school, grammar-school, reform, education, Ukrainian language, literature, O. Makarushka.

Acknowledgments. Sincere thanks to librarian staff at Lviv National Vasyl Stefanyk Scientific Library of Ukraine, in particular to OlhaValukha.

Funding. The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.